

Відгук

На дисертацію Якубця Олександр Анатолійовича

«Політична біографія В.В.Щербицького

у контексті історії України (1918–1990 рр.)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Актуальність обраної О.А.Якубцем теми обумовлена тим, що в останні десятиліття у суспільстві суттєво зріс інтерес до жанру політичної біографії. Активізація такого зацікавлення пояснюється як зростаючим інтересом до історичного минулого країни, так і загальною заполітизованістю суспільства, безперервним напруженим протистоянням між владою та опозицією. До того ж Інтернет відкрив унікальні можливості для пошуку малодоступної раніше інформації – електронних ресурсів архівів, бібліотек, музеїв та ін. Тому історія «елітної меншості» залишається в полі зору українських істориків. Політична біографія дає можливість на основі фактичних даних простежити процес формування людини, її світогляду і характерних особливостей у зв'язку із суспільними умовами певної історичної доби, допомагає оцінити й простежити загальні процеси в суспільстві на певних етапах його розвитку.

Політична біографія В.В.Щербицького в цьому сенсі – вдалий приклад відображення епохи, її складнощів, суперечностей і протиріч.

Мета дисертаційної роботи О.А.Якубця – висвітлення процесу формування, становлення та кар'єрного зростання представника вищої партійно-державної номенклатури СРСР та УРСР і відповідних причинно-наслідкових зв'язків на прикладі біографії В.В.Щербицького. Робота виконана в межах науково-дослідної проблематики «Актуальні питання джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін», яку розробляє кафедра джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін НПУ імені М.П.Драгоманова.

Структура роботи достатньо обґрунтована і логічна. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел

та літератури (313 найменувань). У вступі обґрунтовано актуальність теми, розкрито мету і завдання, визначено об'єкт та предмет, хронологічні межі роботи, її методи, наукову новизну і практичне значення, зазначено форми апробації. Виписано все це чітко, конкретно і точно, хіба що може викликати питання такий момент: автор недвозначно вказує (с. 53–54), що політична кар'єра В.В.Щербицького розпочалася в 1946 р., тоді як у формулюванні теми вона почалася у 1918... Очевидно, що йдеться про роки життя В.В.Щербицького, тож їх треба поставити після прізвища, а не в кінці теми. До того ж, мова йде, очевидно, про радянську, а не всю Україну.

Дисертація О.А.Якубця побудована за хронологічно-проблемним принципом, що дало можливість автору охопити вузлові питання теми. Окремі підрозділи тематичні. З одного боку це підсилює й актуалізує роботу, з іншого – спонукає до виділення ряду інших сюжетів і тем. Якщо є підрозділ «П.Шелест та В.Щербицький...», то логічно виникає питання про можливість виділення інших «дуетів»: В.Щербицький і Л.Брежнєв, В.Щербицький і М.Горбачов, В.Щербицький і В.Підгорний, чи О.Титаренко, чи І.Лутак, чи ін.

Значна увага в дисертації О.А.Якубця приділена презентації історіографічної та джерельної бази дослідження, його теоретико-методологічним засадам. Історіографія політичної біографії В.Щербицького, як справедливо зазначає автор, не є надто широкою. Її вивчення засвідчує формування двох інтерпретаційних моделей у трактуванні біографії В.Щербицького як цілісної сторінки в історії української еліти ХХ ст. – істориками старшого й істориками молодшого покоління. З цим можна погодитись, хоча точніше, мабуть, варто говорити про інструменталізацію знань про В.В.Щербицького, про вирізнення двох етапів у дослідженні його біографії. Другий з них позначений якісними змінами, динамікою історіографічного процесу, розширенням і поглибленням знань із заявленої теми, рух від нижчого до вищого рівня її освоєння і осмислення. Варто це було вказати в роботі. До того ж виразніше окреслити коло не вивчених проблем в літературі – тих, які автор мав намір досліджувати.

Дисертація О.А.Якубця побудована на доволі широкій джерельній базі. Вона складається з архівних документів, опублікованих документів та матеріалів, а також із джерел особового походження – мемуарів, опублікованих інтерв'ю. Особливо широко залучена мемуарна література, а це здебільшого спогади сервільного характеру майже 100 осіб (с. 23). Для дисертанта вони дійсно слугують корисним джерелом відсутнього в інших ресурсах культурологічного матеріалу.

Для більш рельєфного вирізнення фігури В.В.Щербицького, визначення внутрішніх зв'язків усередині партійно-господарської номенклатури УРСР автором створена база даних біографій майже 200 осіб (с. 36). Водночас, джерельна основа роботи могла б бути і повнішою. Складно було залучити московські архіви, але пресу, союзню і республіканську, доцільно було б ширше використати. Потребує пояснення авторська теза: «Доступ до особових справ вищого керівництва УРСР, на жаль, і по сьогодні закрито» (с. 17).

Позитивної оцінки заслуговує підрозділ, в якому розкриваються методологічні засади дисертації. Провідним для дослідження, зазначає дисертант, став проблемно-хронологічний підхід. Широко використовується порівняльно-історичний та просопографічний методи. Загалом, методологію дослідження можна означити як таку, що має міждисциплінарний характер і визначається поєднанням підходів і методів, властивих для історії, політології, філософії, соціології, соціальної психології тощо.

У дисертації О.А.Якубця повно і усебічно проаналізовано суспільно-політичні та соціокультурні передумови формування світогляду і політичних переконань В.В.Щербицького, висвітлено початковий період його партійно-державної кар'єри, включення в боротьбу за ієрархічне зростання. На тлі номенклатурно-кланової боротьби розглядаються взаємини В.В.Щербицького і П.Ю.Шелеста. Дисертант, співставляючи великий корпус джерел та свідчень, робить висновок, що В.В.Щербицький виступав в Україні представником Л.І.Брежнєва. Москва зовні непомітно, але

планомірно і неухильно, підвищувала політичний та публічний статус В.В.Щербицького. Олександр Анатолійович ретельно аналізує перебіг подій, пов'язаний зі звільненням П.Шелеста з посади першого секретаря ЦК КПУ, роль у цьому В.В.Щербицького. На численних матеріалах продемонстровано взаємозв'язок між політичною боротьбою за владу та інтригами на рівні вищого керівництва СРСР, а також їх вплив на політичну біографію В.В.Щербицького. Справедливо зазначається, що вся політична діяльність та кар'єрне зростання В.В.Щербицького були безпосередньо пов'язані з так званим «дніпропетровським кланом» на чолі з Л.І.Брежнєвим, земляком і покровителем.

Третій розділ дисертації О.А.Якубця присвячений аналізу ідеологічної та кадрової політики, її наслідків для України, системі професійних та особистих стосунків В.В.Щербицького. Особлива увага приділена аналізу такого специфічного навіть в умовах СРСР явища як «маланчуківщина» (1970-і рр.). На підставі детального аналізу великого корпусу архівних джерел та свідчень сучасників подається, хоча й малопереконлива, нова версія обставин призначення В.Маланчука секретарем ЦК КПУ з ідеології. Автор пропонує визначати епоху ідеологічного терору 1970-х років та культурно-духовної стагнації в Україні 1980-х рр. не «маланчуківщиною», а, вслід за О.Гончаром, – «щербиччиною» (с. 13 автореф.)

О.А.Якубець залучає різноманітний джерельний матеріал, щоб показати, як «коливався» разом з лінією партії В.В.Щербицький у національному питанні. Тільки пристосуванством можна пояснити його поведінку в другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр., коли він демонстрував «українськість» і в подальші роки, коли він був яскраво вираженим «інтернаціоналістом», а насправді близьким до російського шовінізму.

Детально характеризуються в дисертації методи та принципи В.В.Щербицького з добору кадрів на провідні посади в республіці, його стосунків з підлеглими в процесі роботи, формування найближчого кола соратників. Кадрову політику В.В.Щербицького О.А.Якубець характеризує

як таку, що заснована на принципах максимальної лояльності. Внаслідок цього з початком в Україні державотворчих процесів (кінець 1990-х рр.) суспільство не змогло висунути повноцінних політичних лідерів. Таке твердження автора є доказовим. А якщо зважити ще на факт тотального переслідування національної інтелігенції та будь-яких опозиційних проявів і сил, то стане зрозумілою причина фактичної відсутності в незалежній Україні національно-державницької еліти.

Звичайно, політична біографія передбачає висвітлення передусім публічної діяльності діяча, його публічного стану, ролі в історичних подіях. Між тим, в роботі доволі повно означаються риси характеру і звички В.В.Щербицького в оцінках його соратників, однопартійців, співробітників, діячів культури і т.д. Однак суттєво бракує авторських оцінок і узагальнень. Інтереси якої соціальної групи відстоював і наскільки принципово та послідовно? Які верстви населення підтримували його діяльність, а які ні і чому? Яким був його суспільний ідеал? Людиною був сильною, вольовою чи безвольною? Сміливою? Цілеспрямованою? Відстоював інтереси держави чи свої? Міг перебудуватися, здійснити зміни, яких вимагало суспільство? Був самостійним у своїх діях? Міг взяти на себе відповідальність? Мав волю до боротьби? Чи вистачало йому освіти, знань, ерудиції, світогляду для роботи? Що було справою його життя? Чим була для нього Україна – географічним поняттям чи чимось більше? В чому трагізм його життя? Якими були наслідки його діяльності для сучасників? Для нащадків? Яку пам'ять він залишив по собі? Авторський аналіз і відповіді на ці питання, частина з яких порушена в дисертації, могли б, на мій погляд, повніше розкрити зміст політичної біографії, виразніше відтінити політичну біографію від кар'єрної.

Реконструкція життя та діяльності В.В.Щербицького мала б бути заповнена аналізом змін його психічного стану. Матеріали біографії дають певні можливості для цього: злети і падіння в політичній кар'єрі, нюанси особистого і сімейного життя, стосунки з друзями і недругами та ін.

Значну увагу приділив дисертант аналізу причин продовження політичної кар'єри В.В.Щербицького у часи «перебудови», коли частина керівного складу СРСР та його республік була оновлена. І в цьому випадку Олександр Анатолійович справедливо акцентує увагу на суб'єктивних чинниках впливів на кадрову політику. Відсутність власної ідеологічної та життєвої позиції у В.В.Щербицького робили його зручним не лише для Л.І.Брежнєва, а й для М.С.Горбачова. Кадрова політика першого секретаря ЦК КПУ, побудована на засадах клановості та адміністративному ресурсі, пристосуванство й політична мімікрія зумовили пролонгації перебування В.В.Щербицького при владі чи не найдовше з усіх представників брежнєвської команди. Він – продукт своєї епохи і її заручник. В.В.Щербицький жив, працював, висунувся на видні ролі в рамках жорсткої тоталітарної системи і не уявляв себе поза межами цієї системи.

Аналізуючи біографію В.В.Щербицького, О.А.Якубець виявив обширні знання соціальних та політичних відносин того часу, політичної атмосфери, специфіки стосунків в діапазоні «республіка-центр», міжнаціональних відносин.

Підсумовуючи, варто зазначити, що О.А.Якубець, чітко сформулювавши мету і завдання дослідження, успішно реалізував свій дослідницький проект. В роботі докладно проаналізовано великий масив літератури та джерел, що засвідчує її солідну теоретичну та джерельну базу. Автор продемонстрував високий рівень аналітичних здібностей і критичного мислення, зробив суттєвий внесок у вироблення об'єктивної повноцінної наукової біографії одного з відомих діячів України радянської епохи. Роботу, вважаю, варто опублікувати як монографію.

Дисертаційне дослідження Олександра Анатолійовича дає можливість глибше зрозуміти суспільно-політичні, соціальні, суспільно-культурні процеси, які відбувалися в Україні протягом 1960–1980-х років.

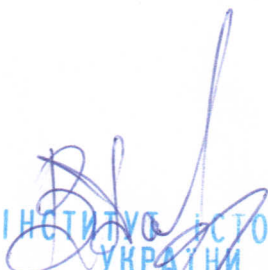
Висловлені зауваження не применшують загальної позитивної оцінки дисертації.

Автореферат та наукові публікації автора відображають основні положення і висновки роботи

Враховуючи зазначене, наукову новизну, оригінальність та обґрунтованість отриманих результатів дослідження, вважаю, що дисертація Якубця Олександра Анатолійовича «Політична біографія В.В.Щербицького у контексті історії України (1918–1990 рр.)» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р., а її автор заслуговує на надання йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ
НАН УКРАЇНИ
ПІДПИС
ЗАСВІДЧУЮ
УЧЕНИЙ
В.М. Даниленко
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ
НАН УКРАЇНИ
Ідентифікаційний
код 05416981